

Gorana Flaker, Paul Stubbs

GLOBALIZACIJA IN TRANSFORMACIJA SOCIALNEGA

KONFORMIZEM IN NASPROTOVANJE

UVOD

Članek obravnava vpliv procesov globalizacije na socialno sfero, zlasti na socialno, družbenokoristno in prostovoljno delo. Namen članka ni znanstvena analiza, temveč na podlagi izkušenj v jugovzhodni Evropi v zadnjem desetletju ponuditi perspektivo, včasih polemično in namenoma pretirano, v zvezi s spremembami, ki se zdijo globoko zakoreninjene in težke za obravnavo.

Giddens definira globalizacijo kot temeljni zasuk vzorcev »časovno-prostorske odtujitve« (*time-space distancing*), ki je vezana na vse večjo hitrost pretoka po celem svetu. Tako torej pride do »večanja intenzivnosti svetovnih socialnih odnosov, ki povezujejo oddaljena mesta tako, da lokalne odnose in dogodke krojijo dogodki tisoče kilometrov proč« (Kaspersen 2000: 92). To besedilo opozarja na posledice delovanja globalnih sil, vendar ne smemo podcenjevati vpliva globalnih povezav in globalnih predstav (*global connections, global imaginings* - izraza izvirata iz: Burawoy et al. 2000), ki ustvarjajo alternativna gibanja in pomene.

S socialnega vidika ne smemo podcenjevati načina, na katerega globalni svet postaja v osnovi vse bolj neenak, tako med različnimi državami kakor znotraj njih, prav tako pa ne smemo pozabiti poudariti »con samoumevnega obilja« (*zones of inclusive affluence*) in »con izključenosti«. V določenem smislu pomeni globalizacija integracijo elit in ločevanje velikega dela planeta od kakršnega koli pojmovanja socialnega *per se*, še bolj pa od socialnega napredka. Predmet obravnave tega članka so različne oblike, ki jih to dobiva v eni regiji.

KONTEKST

Korenine in izvor procesov, opisanih v tem članku, imajo dolgo zgodovino. Trdimo lahko, da so se zahodne razvojne agencije začele odmikati od neposredne finančne podpore vladam držav v razvoju že v 70. letih 20. stoletja. Namesto tega so preusmerjale denar za pomoč v projekte in razvojne programe, ki so jih razvile in izvajale mednarodne nevladne organizacije (NVO). Ta strateška sprememba je bila opažena in predstavljena kot »razcvet civilne družbe«. V resnici pa se je za tem procesom skrival oportunistem zahodnih vlad. Vlade zahodnih držav so v odgovor domačim družbenim gibanjem, ki so ogrožala njihovo legitimnost, prepustile del moči civilni družbi, tako da so majhnim in velikim nevladnim organizacijam omogočile veliko več prostora za mednarodno delovanje. Z današnjega stališča lahko to dejanje gledamo kot globalni bismarckovski poskus kupovanja socialnega miru.

V času, ko so razvoj sveta še vedno določali okviri dveh blokov moči in dveh konkurenčnih modelov idealnega družbenega sistema, je bil sistem do neke mere »zamrznjen«. Kljub temu lahko dogodke v poznih 80. letih 20. stoletja gledamo kot primer »nedonošenih socialnih držav« (Kornai 1997), ki so se prepozno sesule, da bi postale del demokratičnega družbenega konsenza (Ferge 1995). Namesto tega so postale prvi poskusni primerki nove neoliberalne ortodoksije in njenega najbolj bolečega postopka, »šok terapije«. Medtem ko so berlinski zid nedvomno res podrli družbeni aktivisti, žejni svobode in pravice, so nanje z vseh strani pritiskali tisti, ki so iskali nova tržišča, oziroma, s slavnimi besedami ameriške glasbenice Laurie Anderson, »tisti, ki so hoteli po nakupih«. Zopet so bili torej narava teh sprememb in koalicijski interesi za njimi prikriti z idejo civilne družbe

kot *pravega* dejavnika sprememb in upa za prihodnost.

Nekdanja Jugoslavija oziroma države nekdanje Jugoslavije so bile in so še kot vedno različno udeležene v teh procesih. Neenakost med državami naslednicami in znotraj njih je rasla, medtem ko so predvojni »učinkoviti in decentralizirani« sistem sociale (cf. Deacon, Hulse, Stubbs 1997, pogl. 7) spodkopali v različnih delih v različni meri, odvisno od kompleksne mešanice vojne, kriznih intervencij, ki so jih vodile NVO, in zahtev po evropski integraciji, posojilih in načrtih za strukturno prilagoditev.

Z delno izjemo Slovenije, ki skupaj s Češko republiko, Madžarsko in drugimi pripada skupini razmeroma razvitih tranzicijskih držav, večina držav nekdanje Jugoslavije še naprej živi nekje med to skupino in skorajda popolnoma sesutimi ekonomijami držav nekdanje Sovjetske zveze. In res, medtem ko se vojna umika miru – v katerem imajo še vedno pomembno vlogo v političnem procesu in ključno vlogo pri definiranju zdravega razuma tisti, ki so z nacionalističnimi parolami podžigali ubijanje –, te države vse bolj sprejemajo nasvete Zahoda, naj liberalizirajo svoje trge. V večini regij je realnost, da so procesi privatizacije podobni divjemu kapitalizmu in da neformalno delovanje na trgu, kjer iskanje storitev temelji na tem, »koga poznaš« in »koliko lahko plačaš«, kar krepi klientelizem najhujše vrste, že povzročila ločitev ekonomskega in socialnega. Glavni vzrok za našo zaskrbljenost je to, da tisti, ki delajo v socialni sferi, redko sploh komentirajo te spremembe, kaj šele, da bi protestirali.

PET PODROČIJ TRANSFORMACIJE

Argument je izpeljan zlasti iz pomembne ideje Guya Standinga o »osmih krizah socialnega skrbstva«, ki usmerjajo »privatizacijo ekonomskih dejavnosti, privatizacijo socialne politike, neformalizacijo, širitev fleksibilnih praks glede delovne sile in novo, globalizirano socioekonomsko razsoljevanje« (Standing 2001: 13).

JEZIKI

Prva med Standingovimi krizami je jezikovna kriza. Globalizacija je vplivala na jezik, ki se uporablja za razumevanje socialne sfere tako v

socialnih programih kot v samem socialnem delu, na številne načine, ki so precej usodni, vendar jih je kljub temu težko razumeti ali se jim upreti. Aktivist iz 80. let 20. stoletja, ki bi zadnjih štirinajst let preživel na drugem planetu, bi bil popolnoma začuden nad tem, kolikšne so jezikovne spremembe. Nemudoma bi opazil vpliv terminologije, ki je bila v svet sociale prenesena neposredno iz poslovnega sveta. Eden najpomembnejših konceptov je postal menedžment – menedžment primera, časovni menedžment, menedžment osebja, strateški menedžment, novi javni menedžment, menedžment NVO in tako naprej. Glasno bi se spraševal, kaj neki je mišljeno z »javno-zasebnimi partnerstvi«, in seveda, kdaj, kako in zakaj je izginila zamisel »javnih storitev«.

Številni termini so izginili ali pa so se spremenili do neprepoznavnosti. Pozneje bomo poiskali vzroke teh sprememb in jih raziskali. Za zdaj pa se le spomnimo tistih, ki jih ni več med nami, in teh, ki tvegajo, da jih bodo kovači besed globalne dobe označili kot neumne anahronizme – »enakost« (zdaj so jo nadomestile »enake priložnosti«), »socialna država« (na njenem mestu je zdaj »kombinirana sociala«, *welfare mix*), »moč in dominacija« (s »pooblastili«, popolnoma oropanimi pomena in popolnoma razvrednotenimi z idejo »grajenja kapacitet«), »solidarnost« (»sodelovanje« in »grajenje koalicij« sta le slab približek), celo samo »vladanje« (transformirano v idejo »vodenja«, ki je pogosto le evfemizem za »menedžment«, npr. v konceptu »vodenje NVO«).

Nekateri termini družbenih gibanj so se ohranili, vendar so se skozi vključevanje v dominantni diskurz spremenili do neprepoznavnosti in izgubili zvezo z vsebino. Dokler »delujemo v mrežah« in »vplivamo« (veliko bolje kot pa bolj neposredna in politizirana »zastopanje« in »lobiranje«), se res ne zdi več pomembno, glede česa »delujemo v mrežah«, ker strokovnjaki za »odnose z javnostmi« vse ocenjujejo na podlagi »fokusnih skupin« in predstavijo kot »ozaveščanje javnosti«.

Odnos med jezikom, močjo in globalizacijo je bolj kompleksen, kot se zdi na prvi pogled. Deloma gre seveda za kolonizacijo angleškega jezika oziroma vsaj njegove ameriške različice. V boju za moč na globalni ravni moramo omeniti tudi evropsko birokratsko angleščino, ki je tekoče ne govori nihče, ki ne dela v Bruslju. Novi birokratski jezik je resnično neprevedljiv in brez pomena v drugih jezikih – zato npr. govorimo o »menedžmentu«.

Kot trdi Standing, termini, ki se uporabljajo v debati, pomagajo pri oblikovanju politike, oziroma, kot predpostavljamo v tem članku, pri tem, da se iz politike izloči kakršna koli vsebina. Manipulacija z jezikom, ki sledi zloglasni ideji iz Alice v čudežni deželi, da »besede postanejo, kar si želim«, pomaga pri ustvarjanju pogojev za odsotnost demokracije, ki jo obširneje obravnavamo pozneje v tem članku.

TEHNOLOGIJE

Povezava med jezikom in tehnologijo je močna. Danes je vse od nakupa računalnika do izobraževalnega tečaja za uporabnike »tehnična pomoč«. Tukaj nas zanimajo tehnologije, ki jih tisti, ki izvajajo pomoč, prinesejo s seboj, ker bi se brez njih počutili izgubljeni. Seveda ima med njimi paradno vlogo prenosni računalnik, ki mu mobilni telefon omogoča povezljivost in poudarja njegovo nepogrešljivost. »Tradicionalni« diaprojektor vse hitreje nadomešča »powerpoint«, pri katerem je poudarek na obliki in ne vsebini, hkrati pa kaže na status tistega, ki predstavlja. Občasno se zdi, da predavatelj ne želi drugega kot z neverjetno sofisticiranim slikovnim prikazom na ekranu vzeti sapo občinstvu. Predvsem pa gladek potek, hitrost in stil predstavitve nadomeščajo intelektualno vsebino in pomen kot glavni merili ločevanja dobre in slabe pomoči.

Poleg tega želimo opozoriti na tehnologizacijo podpore – navodil za uporabo, priročnikov in programskih orodij, po možnosti na voljo na zgoščenki in na internetu. Ti imajo prednost pred staromodnimi učbeniki, kot da je reševanje socialnih problemov podobno popravilu avtomobila. Predvsem pa te tehnologije ponujajo »instantno«, skorajda čarobno reševanje socialnih problemov, podobno novim pralnim praškom (ki so zopet vse bolj biološki po svojem nebiološkem obdobju v 80. letih 20. stoletja), ki obljublajo takojšnjo odstranitev umazanije.

PRAKSE

Jezike in tehnologije v njihovi najbolj akutni in dramatični obliki srečamo v »delavnicah«, ki so glavna oblika prenašanja znanja, sposobnosti in zavesti, skratka, »usposabljanja«. To je gospodarsko področje prenosa podatkov, ki temelji na

uvozu, včasih prefinjenem in skritem, zahodnih vrednot, idej in načinov dela in na njihovem prilagajanju lokalnim kontekstom. Znanje postaja blago, skupek tehnik in orodij, ki jih lahko hitro in učinkovito distribuiramo in tako nadomestimo »staromodne« izobraževalne programe, ki trajajo več let. Iz tega izhaja, da tudi tečajji usposabljanja vodijo v tečaje »za usposabljanje vodij usposabljanja« in v »razširjeno usposabljanje vodij usposabljanja« za izbrano peščico, kar ustvarja hierarhijo v praksi in s tem novo elito.

V projektni obliki je kakovost usposabljanja manj pomembna od števila organiziranih delavnic in števila udeležencev kot glavnih pokazateljev »uspešnosti« ali »učinkovitosti«. Ciničen pogled bi lahko bil, da je namen teh usposabljanj in delavnic ustvarjanje novega kadra prilagodljivih strokovnjakov, ki sicer »znajo govoriti«, a se le redko vprašajo o načinih razumevanja, ki jih imajo za samoumevne. Celosten prikaz ali poskus uvajanja kompleksnosti in konteksta povzročita neodobravanje. V svetu, kjer je »malo znanja nevarno«, tovrstno usposabljanje, namesto da bi odpiralo nova obzorja, onemogoča kritično razmišljanje.

AGENCIJE IN USTANOVE

Če se navedena področja transformacije sama po sebi in vsako zase morda zdijo nepomembna, skupaj tlakujejo pot globljim spremembam v prevladujočem načinu razumevanja agencij in institucij. Družba, kakor jo razlagajo v kontekstu globalizacije, naj bi temeljila na treh med seboj povezanih sektorjih: državi, zasebnem sektorju in civilni družbi. Čeprav nočemo poenostavljati odnosov, ki so seveda neprimerno bolj zapleteni, želimo opozoriti na privilegirano vlogo civilne družbe, da zastavlja družbena vprašanja na način, ki se je zdel napreden, in je pogosto tudi bil, vendar je imel nevarne in dolgoročne posledice. Vsi trije sektorji, ločeno in skupaj, so se osredotočili na tržne vrednosti in pravila in temeljijo na njih.

V omenjenem kontekstu je civilna družba – zelo kompleksen in politiziran pojem, bojišče za pomene in dejanja – postala vse bolj tehnološka in se je preobrazila v »nevladni sektor«. Čeprav je bil ta »sektor« sestavljen iz različnih ljudi, skupin in organizacij, ki so oblikovali kompleksna razmerja moči med seboj in z drugimi silami v družbi, so »grajenje«, »promocija« in »širjenje«

nevladnega sektorja postali *glavni* cilj programov mednarodne pomoči.

Ta pomoč seveda v resnici ni dajala enakih priložnosti vsem skupinam. Namesto tega je sprejela obstoječe hierarhije, sodelovala z njimi in jih reproducirala. Na vrhu hierarhije NVO so se pojavile nove »koordinacijske« in »krovne« skupine in skupine za »razvoj in zastopanje NVO«, ki jih pogosto vodijo osebe z malo izkušenj in še manj neposrednega stika z organizacijami, iz katerih je civilna družba nastala. Te organizacije, ki jih pogosto podpirajo mednarodne organizacije, imajo dvoumen odnos do javnih razprav; v njih prevladuje skrb za njihovo lastno legitimnost in ne legitimnost tistih, ki naj bi jih zastopale. Sredi hierarhične lestvice je vse več ponudnikov storitev, ki so ocenjevani bolj po svojih sposobnostih pridobivanja finančne podpore kot pa po kakovosti storitev, ki jih izvajajo, in še manj po tem, v kakšnem odnosu so z resničnimi potrebami. Na dnu so skupine, ki jih ustanovljajo neposredno uporabniki storitev in so v nevarnosti, da jih vsrkajo druge skupine.

V kontekstu globokih preobrazb lahko NVO prispevajo k deficitu demokracije v družbi, namesto da bi delovale v smislu izboljšav. Tudi če bi te agencije resnično podpirale kreativnost, inovacije in fleksibilnost, vrednote, zaradi katerih so bile deležne hvale, bi to v socialni politiki povzročilo »lepotno tekmovalstvo«, v katerem je moda pomembnejša od javnega interesa ali kriterijev, ki temeljijo na potrebah. V resnici so dominantne prakse v nevladnih organizacijah (z nekaterimi pomembnimi izjemami) postale nenavadno konformistične, tehnokratske, oprte na menedžment in globoko konzervativne, pa vendar obarvane z elitizmom, ki meji na aroganco. Ne smemo podcenjevati, da NVO zagotavlja preživetje in relativno varnost delu profesionalnega srednjega razreda; že poteka postopek horizontalnega povezovanja transnacionalnih mrež elit, ki ločuje vodje NVO od kakršne koli baze »doma«.

NVO, ki so najbolje znajdejo na področju vira preživetja (projektnih sredstev), znajo manipulirati z željami in potrebami, imajo raje močno javno podobo kot odkrito izjavo in so vdane hierarhičnim okvirom, oprtim na menedžment. V času, ko številna zasebna podjetja odkrivajo bolj fleksibilne strukture odločanja in se celo spogledujejo z idejami »socialne odgovornosti korporacij« (tudi zato, ker to pripomore k dobičkanosti), je ironično, da se NVO gibljejo v smeri

staromodnih korporacijskih vrednot. To področje je posuto z aktivisti oz. ustanovitelji, ki so zdaj izvršilni ali poslovodni direktorji NVO.

Hitenje k NVO je predvsem spodkopalo socialno državo, ki se je zdelo preveč nefleksibilna, draga in anahronistična. Javno ponujanje storitev in obstoj javnega sektorja, ki je deloval na podlagi javnih, demokratskih vrednot, sta bila izgubljena. Ni šlo za tako opevano »deetatizacijo«, temveč za neko vrsto grobega delovanja proti socialni, tako da so storitve, ki temeljijo na potrebah, nadomestile storitve, ki temeljijo na tržišču. Država v teh procesih ni uplahnila, nasprotno, državne subvencije so imele ključno vlogo pri promociji NVO in zasebnega sektorja.

Zlasti pa je dajanje prednosti NVO okrepilo prevlado zahodnih modelov in form. To se je razširilo na vse agencije v razvoju tistega, kar lahko najbolje poimenujemo »transnacionalni svetovalni režimi«, ki so grobo povzeli lokalni spomin in izkušnje (cf. Stubbs 2002). Zdi se, da se je ta novi kolonializem prijel, ker se je mednarodnim agencijam, vključno z NVO, posrečilo pripeti se na lažno, konstruirano in posplošeno protidržavno lokalnih NVO. Pozneje pa so svetovalne agencije vztrajale pri pogojih, ki so krepili tržni pristop.

Interakcij med svetovalnimi režimi in lokalnimi dejavniki ne moremo razumeti, ne da bi obravnavali kompleksnost osebnih odnosov, povezav in sporazumov. V imenu transparentnosti in učinkovitosti se je klientelistično vzpostavljanje mrež, ki je bilo že v prejšnjih režimih socialne pomoči ena glavnih značilnosti, preprosto razširilo v mednarodni prostor. Poleg tega so se pojavile novodobne hierarhije z mlajšim, (projektno) angleško govorečim osebjem, ki so ga zaposlile mednarodne agencije in tako nagradile svoje partnerje v lokalnem NVO sektorju na račun starejših delavcev v javnem sektorju.

SOCIALNE STRUKTURE IN ODNOSI DO DELA

Za to razpravo je ključen Standingov argument, da poteka »novo globalno razslojevanje«, v katerem prihaja do internacionalizacije družbene razslojitve (Standing 2001: 9). Argument sledi prejšnjemu poudarku na vzponu »novega globalnega profesionalnega srednjega razreda« (Stubbs 1996), ki je prevladal na globalnem prizorišču pomoči in socialnega dela.

Po Standingovi sedemstopenjski klasifikaciji skupino »osnovnih delavcev« (*core workers*), ki so jim »tisti ... z dobrim spominom rekli delavski razred« (Standing 2001: 10), sestavljajo tisti, ki imajo redno delo s polnim delovnim časom, delajo fizično in so organizirani v sindikate. Vendar se je ta sektor, zaradi katerega je bila zasnovana nova socialna država, skrčil do nerazpoznavnosti in celo tisti, ki imajo tovrstne zaposlitve z boljšim osebnim dohodkom, občutijo eksistencialno negotovost, ki jih sili, da se zatekajo v sivo ekonomijo in si tako povečajo dohodek. V večini jugovzhodne Evrope to drži tudi za razred nad njimi – za stalno zaposlene in strokovno usposobljene delojemalce, ki jih še bolj privlači ustanavljanje NVO, svetovalno delo in tako dalje.

Teh dveh skupin, globalne elite in tudi – kar je posebej zanimivo – fleksibilnih svetovalcev in tehokratov nove, postmoderne sociale, ne zanima razvijanje lastnih socialnih struktur, še manj investiranje v nacionalne sisteme socialnega varstva. Elita si pridobi varnost legalno ali drugače, razred svetovalcev pa si kupuje transnacionalno zdravstveno zavarovanje. To je pomembno ne le za razgradnjo nacionalne solidarnosti in sistemov omejevanja tveganja, temveč tudi za razvoj ideologij o izbiri življenjskega sloga, ki vpliva na specifične svetovalne režime držav.

Skupine, ki so v hierarhiji nizko, so še posebej zanimive in vključujejo veliko skupino priložnostnih delavcev, brezposelnih (ki morajo, da bi bili upravičeni do socialne pomoči, pogosto dokazovati, da si iščejo zaposlitev, za katero nimajo nobene možnosti) in podrazred izključenih, ki so povsem zunaj širše družbene ureditve. Kot že omenjeno, je glavna naloga postsocialne države discipliniranje teh skupin.

Poleg tega moramo omeniti še skupino, ki ji Standing namenja manj pozornosti – prostovoljce. V Sloveniji je v 80. letih 20. stoletja razvoj »prostovoljnega dela« postal pomemben vir kreativne inovacije in pomemben dejavnik pri popravljanju enodimenzionalnosti centraliziranega sistema. Poleg tega je bilo transnacionalno prostovoljstvo utemeljeno na visokih vrednotah in se je trudilo vzdrževati določeno mero internacionalizma. Danes v družbah, ki naj bi temeljile na kombinirani socialni, uvajajo grobe ideje »obveznega« prostovoljstva, ki dodatno prispevajo k razgradnji javnih storitev, ki jih izvajajo delavci v javnem sektorju. Tako je pretrgana vez med prostovoljnimi delom in socialno-ekonomsko strukturo, katere

del bi moralo biti. Poleg tega pa transnacionalno prostovoljstvo postaja način za pridobivanje kulturnega kapitala, ki ga je mogoče pozneje uporabiti za pridobitev dobro plačanega dela v mednarodnih organizacijah.

POSLEDICE IN SKLEP

Nenehno iskanje »novih« pristopov, »novih« zaveznikov in »novih« vrednot grozi, da nas bo naredilo slepe za starejše spomine in prakse, ki so nam nekoč dobro služili in bi lahko pripomogli pri obnovi, ki ne bo pozabila preteklosti, temveč bo gradila na njej. V osrčju tega mora biti ponovna uveljavitev osnovnih socialnih vrednot, ki morajo biti zakoreninjene v razumevanju, da so socialna vprašanja in odzivi na socialne probleme javni. To je deloma poziv k vračanju k tradicionalnim vrednotam javnih storitev, s katerim pa želimo tudi obraniti koncept javnih storitev v nasprotju z ozkimi okviri državno-strokovne ponudbe. Socialna in socialne storitve so javne, ne glede na to, kdo jih izvaja. Upreti se moramo težnjam tržnega razumevanja (ki ga vodi privatni sektor) in principu lepotnih tekmovalj (ki ga vodi tretji sektor), ne da bi znova uveljavljali komaj opazni patologizirajoči profesionalni paternalizem.

Zato pozivava, da se vrnemo k pojmu lokalnega socialnega načrtovanja, ki vključuje javnost v vse vidike socialnega življenja in storitev, pri katerih ima osrednjo vlogo ustvarjanje in obnova solidarnostnih vezi. To lahko in naj vključuje pluralnost ponudnikov in drugih delujočih, vendar v okvirih splošnega pristopa k dobri praksi, standardom in jasni zavezanosti družbeni pravičnosti. V novem, transnacionalnem režimu je bolj verjetno, da bo te obljube izpolnila starejša generacija »tradicionalnih« javnih delavcev, ki so bolj povezani z (navadno mladimi) inovativnimi kritiki globalizacije kakor z globaliziranimi novimi tehokratskimi japiji, ki imajo neskončno prilagodljive vrednote in jih je vse več v novem razredu mednarodnih svetovalcev.

Naloga, ki jih socialnemu delu postavlja globalizacija, je obnova idej o javni obravnavi, enakosti, pravicah in solidarnosti, da bi se lahko uprli novemu kolonializmu s stališča radikalnega internacionalizma. S Freirovimi besedami, gre za potrebo po razvoju praktičnih strategij utopije svobode, ki vključuje »kreativnost, tveganje, sočutje in politično zavezanost« (Freire, Macedo 1993).

LITERATURA

- BURAWOY, M., *et al.* (ur.) (2000), *Global Ethnography: Forces, Connections and Imaginings in a post-modern World*. Berkeley: University of California Press.
- DEACON, B., HULSE, M., STUBBS, P. (1997), *Global Social Policy*. London: Sage.
- FERGE, S. (1995), Is the World Falling Apart? A view from the east of Europe. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association* (special issue): (27–46).
- KASPERSEN, L. Bo (2000), *Anthony Giddens: An Introduction to a social Theorist*. Oxford: Blackwell.
- KORNAI, J. (1997), Reforming the Welfare State in Post-Socialist Societies. *World Development*, 25, 8.
- FREIRE, P., MACEDO, D. (1993), A Dialogue with Freire. V: P. McLAREN, P. LEONARD (ur.), *Paulo Freire: A Critical Encounter*. London: Routledge.
- STANDING, G. (2001), *Globalisation: The eight crises of social protection*. Geneva: International Labour Office.
- STUBBS, P. (1996) Nationalisms, Globalization and Civil Society in Croatia and Slovenia. *Research in Social Movements, Conflict and Change*, 19: 1–26.
- (2002) Globalisation, Memory and Welfare Regimes in Transition: Towards an Anthropology of Transnational Policy Transfers. *International Journal of Social Welfare*, 11, 4: 321–330.